

ПЕРЦЕПЦИЈА БАЛКАНА У ДЕЛИМА МЕРИ ИДИТ ДАРАМ

Апстракт: У раду се испитује слика Балкана у радовима славне британске списатељице и путописца Мери Идит Дарам. У уводу се укратко образлажу теорије оријентализма и балканизма које се користе да би се дела овог британског путописца контекстуализовала. Проблематизује се слика *Другог*, нагли прелазак ауторке од позиције пуког посматрача до проналажења тзв. *нације миљеника*. Посебан део рада чини анализа ауторкиних дела насталих дуго година након њеног боравка на Балкану и испитује у којој мери су ауторкини политички ставови мењали њену перцепцију Балкана у ретроспективи.

Кључне речи: Балкан, оријентализам, путопис, слика *Другог*, Први светски рат, Албанија, Велика Британија, Србија

Балкан се најчешће описивао придевима као што су мистериозан, сложен, примитиван, опасан. Често објашњаван „древним мржњама“ или племенским ривалитетом, Балкан је заузимао и даље заузима специфично место у машти Запада. Бугарска историчарка Марија Тодорова је рекла: „Европа се завршава тамо где политика каже“¹, што значи да су границе Балкана произвољне, како за унутрашњег, тако и за спољашњег посматрача. Објективност посматрача је неретко била уско везана за специфичну идеју прогреса, где су наука и технологија аксиоми, а сопствене културне и политичке норме важећи стандарди.² Осим за политику и литературу, Балкан је и у академском свету често био у домену „замишљене географије“.³ Балканско полуострво већ преко два века представља неисцрпан рудник стереотипа.⁴ Најпре, као извор за „британску наративну колонизацију,“ а током „америчког 20. века“, упоредо са променом центара светске моћи, САД

¹ M. Todorova, *Imaginarni Balkan*, Biblioteka XX vek, Beograd 1999, 139.

² M. Bakić Hejden, *Varijacije na temu „Balkan“*, Filip Višnjić, Beograd 2006, 15.

³ Todorova, *Nav. delo*, 180.

⁴ V. Goldsvorti, *Izmišljanje Ruritanije: Imperijalizam mašte*, Geopoetika, Beograd 2000, 5–8.

преузимају улогу „наративног колонизатора“ и оног ко „диктира замишљену географију“.⁵

Милица Бакић Хејден поставља реторичко питање – у којој мери спољне представе о Балкану временом постају његова судбина?⁶ Едвард Саид тврди да оно што је оријенталном свету дало идентитет и учинило га схватљивим није било резултат његових властитих напора, већ је за то заслужан читав низ зналачких манипулација, преко којих је Запад идентификовао Оријент. На тај начин се Оријент у исто време дисциплинује, проучава, илуструје, описује и изриче му се суд.⁷ Констатација да је оријентализам „створени корпус теорије и праксе“⁸ примењива је и на балканизам – дискурс о замишљеном Балкану.

Дубоке корене негативне слике *Другог* налазимо још у средњем веку, када је Запад угрожавала „шизматичка вера“ већине становника Балкана и амбивалентна „природа“ Византије. Ова слика Балкана дели једну важну карактеристику са Балканом 20. века –међупросторност. По речима Бакић Хејден, „међупростор Балкана узнемирава Запад још од Византије“⁹.

Од шездесетих година 19. века, а посебно од Велике источне кризе, појављују се две нове генерације Британаца који се баве Србијом и Балканом. Попут Вилијама Гледстона, Дејвида Лојда Џорџа, преко Мери Идит Дарам, Роберта Ситона-Вотсона до Ребеке Вест, ове генерације доведоше до велике промене у односу према Србији.¹⁰ Слика одређених балканских земаља често се мењала у Британији. То наводи на закључак да није постојала једна, „замрзнута“ слика, него више перцепција, које су

⁵ Н. Радоњић, „*Not exactly out of Europe, yet somehow on the fringes of the Orient. Слика Балкана у часопису National Geographic 1888-2013*“, Годишњак за друштвену историју 3/2013, 74.

⁶ Оваква и слична питања данас постављамо захваљујући Едварду Саиду, који их је првобитно покренуо у контексту Блиског Истока и односа Запада према Арапима. Његова контроверзна књига је настала као побуна против сваког облика доминације: не само оних најпрепознатљивијих, као што су политичка и економска, већ и против облика културне доминације, који леже у наслеђеним обрасцима мишљења и посматрања света - обрасцима заснованим на дистинкцији Запада и Истока, *нашег*, прогресивног, модерног, активног, нормалног и *њиховог*, задртог, традиционалног, статичног, деформисаног у неком смислу.

⁷ E. Said, *Orijentalizam*, Biblioteka XX vek, Beograd 2000, 57.

⁸ Said, *Nav. delo*, 27.

⁹ Bakic Hejden, *Nav. delo*, 96.

¹⁰ Ч. Антић, *Неизабрана савезница: Србија и Велика Британија у Првом светском рату*, Завод за уџбенике, Београд, 2012, 21.

се мењале, нарочито у ратним временима.¹¹ Међу чиниоцима који утичу на слику коју дају путописци веома је важан национални, друштвени и културни контекст из којег они долазе.¹² Не треба губити из вида ни „хоризонт очекивања“, о коме су аутори, ако су намеравали да објаве свој путопис, морали водити рачуна.¹³

Мери Идит Дарам и Ребека Вест се обично помињу као списатељице које су предњачиле у настојањима да се балканско полуострво и његови народи „објасне“ читаоцима енглеског говорног подручја.¹⁴ Међутим, њих две су имале различит приступ: док се Ребека Вест трудила да буде посматрач поентилистичког уметничког дела као што је Балкан и тврдила да од истог може и да се научи нешто, Мери Идит Дарам се до те мере саживела са Балканом, његовим земљама и људима, да је то постао смисао њеног живота.¹⁵

Од британске списатељице до балканске „Краљице горштак“

Мери Идит Дарам је рођена 1863. године у кући на лондонском Хановер Скверу, као најстарије од осморо деце у породици имућног лондонског лекара. Студирала је сликарство и илустровала је неколико томова *Кембричке историје природе*. Већи део младости провела је негујући болесну мајку, а како је почела и сама да побољева, доктор јој је препоручио да путује како би се излечила од депресије. Тако се она априла 1900. године, у својој 37. години живота, отиснула на путовање већ опробаном маршрутом европских путника - дуж „илирске“ обале данашње Хрватске, питајући се: „где почиње прави Исток?“¹⁶

После своје прве посете Црној Гори 1900. године Идит Дарам се у више наврата враћала у овај део света и написала је низ књига о Балкану. Била је импресионирана шароликошћу живота у Црној Гори, чије је становнике упоређивала са шкотским горштацима.¹⁷ Често се виђала са црногорским књазом,

¹¹ S. G. Markovich, „British perceptions of the Balkans until 1918“, *Problems of Identities in the Balkans*, Edited by Slobodan G. Markovich, Eric Beckett Weaver and Vukasin Pavlovic, Anglo-Serbian Society, Belgrade 2006, 137.

¹² С обзиром на то да су Турска и њене покрајине од тридесетих година 19. века биле тема која је изазивала знатну пажњу и подељена мишљења британског јавног мњења, суд аутора о ономе што ће видети у тим областима био је често одређен и пре него што би пошао на путовање.

¹³ V. Kostić, *Britanija i Srbija: kontakti, veze i odnosi 1700-1860.*, Arhipelag, Beograd 2014, 247–248.

¹⁴ Goldsvorti, *Nav. delo*, 197.

¹⁵ J. Hodgson, „Edith Durham, Traveler and Publicist“, *Black Lambs and Grey Falcons: Women Travelers in the Balkans*, Edited by John B. Allcock and Antonia Young, Bradford University Press, Bradford 1991, 8.

¹⁶ Goldsvorti, *Nav. delo*, 197.

¹⁷ Исто, 200.

потоњим краљем Николом Петровићем, а за време балканских ратова 1912–1913. године радила је у црногорским пољским болницама. Ти догађаји су били окидач за њено потпуно окретање пацифизму. Одбила је чак касније позиве Црвеног крста, јер није желела да лечи људе да би после гинули у рату – сматрала је да на тај начин не само што учествује у рату, него га и продужава.¹⁸ Као и многи Енглези који су путовали по Балкану, Идит Дарам је у почетку гајила изразите симпатије према Црногорцима, сматрала их је неустрашивим јунацима, који као да су сишли право са страница Хомерових епова.¹⁹ Приликом посете Подгорици код ње се први пут јавља занимање за Албанце,²⁰ које ју је потом толико заокупило да је одлучила да проучи живот забачених планинских села на северу Албаније.²¹ Крајем 1903. она завршава своју књигу „Кроз српске земље“ и управо у Пироту добија идеју да придода и научну димензију свом бегу од суморне реалности свог дома.²² У складу са својим викторијанским погледом на свет, Идит Дарам је за „истином“ о Балкану трагала тако што је одлазила на све смелије експедиције у забачену унутрашњост полуострва.²³ За своје следеће путовање је изабрала најочигледнију дестинацију – делове Балкана који су били под османском влашћу.²⁴ Прво место у које је крочила у оквиру граница Османског царства био је Скадар. Њен пут у ове пределе донео јој је изразито поштовање у Црној Гори и, како она каже, репутацију за „јунаштво“. Њена храброст и авантуристички дух су били производ њених „два месеца слободе“ и одбрамбени механизам од „сивог заточеништва код куће“.²⁵

Њено следеће путовање описано је у књизи „Бреме Балкана“. Посветивши сву своју енергију Балкану, Идит Дарам се са британске тачке гледишта и сама „балканизовала“,²⁶ а такво мишљење је штетило њеној мисији. У својој првој књизи

¹⁸ M. Edith Durham, *The struggle for Scutari*, E. Arnold, London, 1914, 238.

¹⁹ Goldsvorti, *Nav. delo*, 198.

²⁰ M. Edith Durham, *Through the Lands of the Serb*, E. Arnold, London 1904, 22.

²¹ Goldsvorti, *Nav. delo*, 200.

²² „Објаснила сам да желим да забележим ствари карактеристичне искључиво за Србију... Укратко, рекао ми је господин, Ви пишете географско-етнографску студију. И тада ми је синула та блистава идеја које се не бих сетила сама“ ; Edith Durham, *Through the Lands of the Serb*, 186.

²³ Највероватнији разлог за успешност њених експедиција је чињеница да Албанци нису гајили посебна осећања према Енглезима, а својим занимљивим цртежима албанске ношње и безазленим изгледом је изазивала дивљење и поштовање; Goldsvorti, *Nav. delo*, 206.

²⁴ Hodgson, „Edith Durham, Traveler and Publicist“, 13.

²⁵ M. Edith Durham, *Twenty years of Balkan tangle*, G. P. Putnam's Sons, New York 1920, 81.

²⁶ Још 1905. Х.Н. Брејлсфорд ју је у свом приказу књиге *Балканско бреме* оптужио за „балканство“. У приказу се помиње како Идит Дарам ведро расположења путује по Албанији, земљи нанизаних гробова поред пута и јунака живописних ношњи који се диче храброшћу и причају о части.

посвећеној Балкану она је укратко описала сложеност проблема који су у игри, наглашавајући, као и Ребека Вест, колико је опасно заузети било чију страну у балканском сукобу.²⁷ Да би неко схватио Балкан, тврдила је, он мора да истражи узроке независног стања у коме се сваки од балканских народа налази. „Решење балканског питања“ које она предлаже је да се сваком народу додели „његова територија“, при чему овде изузима интересе великих сила, а које обично ставља на прво место.²⁸ У овом делу ауторка покушава да читаоцу који не поседује никакво предзнање о Балкану, уз своју аматерску интерпретацију историје од Александра Великог до њеног доба, објасни суштину сукоба. Да би је читаоци боље разумели ко све чини Балкан, она чистом дедуктивном методом закључује да су Албанци народ скоро митског порекла, да потичу од Александра Великог и Пира, да Бугари потичу од Хуна, а да су Срби окупирали већи део полуострва и протерали боље од себе на планине, као „Англо-Саксонци британска племена“. Наравно, како свака озбиљна студија мора имати доказе, тако ауторка, поред великог броја произвољно протумачених цитата античких писаца (као што је Тацит), у циљу повезивања античких народа са актерима у „Бремену Балкана“, своје хипотезе поткрепљује и изјавама обичних људи, као што је изјава једног Албанца да су: „Албанци и Срби као пси и мачке“.²⁹ Приказ који Идит Дарам даје о овом добу је значајан зато што пружа редак увид у реакције Балканаца, очигледно свесних мишљења које Запад има о њима.³⁰

Идит Дарам је добила место у балканској историографији захваљујући етнографским описима племенског живота у северној Албанији и Црној Гори, а нарочито захваљујући пажњи коју је посветила једној од у то време занемарених нација на Балкану, Албанцима. Њена аверзија према Србима, потом проширена на остале Словене, била је тако јака да је зулум јаничара приписивала њиховом балканском пореклу. Тодорова каже како је хвале вредна љубав према Албанцима навела Мери Идит Дарам да се стави у позицију да дели верске и расне осуде,

²⁷ Goldsvorti, *Nav. delo*, 202.

²⁸ Исто, 206.

²⁹ M. Edith Durham, *The burden of the Balkans*, T. Nelson&Sons, London 1905, 5–9.

³⁰ Тако наводи пример реакције једног човека којег је упознала, а који јој је прекорно рекао: „Ви Енглези мислите да сте цивилизовани и да можете да нас учите нечему. А ја вам кажем да овде нема човека који би починио онакве злочине какви се чине у Лондону... Наши хајдуци су сиромашни људи...Они пљачкају да би живели и ризикују главу при том. А ваши разбојници су често универзитетски образовани, они пљачкају, лажу и варају да би стекли раскош. Ви сте годинама уживали све предности образовања и цивилизације и ето шта радите. А нас зовете дивљацима зато што убијамо људе.“; Todorova, *Imaginarni Balkan*, 243.

уместо да рационално сагледа геополитичку ситуацију. Тако Идит Дарам оптужује „фанатизам православне цркве“ за учвршћивање турске власти и са извесним жаром, као пред судом, агитује за Албанце који: „само желе да заузму своје место на Балкану и да живе у слободи и хармонији, суочени са непријатељем много горим од Турака, а то су Словени: Русија, са својом фанатичном црквом и њене дивље кохорте, Срби и Бугари, спремне су да униште Албанију и да затру католике колико и муслимане“.³¹ Она се држала утабане стазе којом су ишли многи Западњаци који су се бавили Балканом – одабрала је *нацију миљеника* коју ће поставити на пиједестал и којој ће посветити своја дела.

Лета 1908. године се отиснула на пут у северну Албанију и продукт тога је њено дело „Горња Албанија“. Ово дело се састоји од мешавине етнографских података и личних доживљаја и многи га сматрају њеним најбољим остварењем. Њен циљ је да пружи интересантну и свеобухватну слику о албанским обичајима, фолклору и традицији. Она је саму себе видела као „објективног“ посматрача, извештача пре него коментатора, некога ко Балкан посматра изнутра и споља. Писци историјских дела, политичких студија и путописа који се односе на балканске земље често истичу своју објективност као нешто што их разликује од својих претходника.³² У овој књизи такође понавља своје виђење легендарне прошлости Албанаца, одређивањем заједничких именилаца, албанских обичаја.³³ Такође, књига обилује и описима прослава, а она која је на њу оставила можда и најјачи утисак је прослава поводом св. Јована.³⁴ Упркос свим неслагањима са Ребеком Вест, занимљиво је да су обе биле фасциниране мултирелигиозним прославама на Балкану.³⁵

Енергично је агитовала за независност Албаније, па је још пре Првог светског рата имала репутацију „краљице горштака“. Постепено је изменила своје ставове о Србима и Црногорцима, које почиње сматрати албанским непријатељима, а после Првог светског рата постала је и истакнута чланица Англо-албанског друштва. По албанским земљама је путовала у друштву Константина Синаса, путујућег продавца у служби Британског и иностраног библијског друштва, који ју је упознао са низом угледних Албанаца. Ово искуство јој је отворило очи за снажна

³¹ Исто, 244.

³² Goldsvorti, *Nav. delo*, 203.

³³ M. Edith Durham, *High Albania*, E. Arnold, London, 1910, 453–459.

³⁴ Исто, 177.

³⁵ Ребека Вест у свом делу *Црно јагње, сиви соко* пише о прослави Ђурђевдана у Македонији, што је један од догађаја који су оставили најјачи утисак на њу.

национална осећања Албанаца. У делу „Опсада Скадра“ постепени заокрет њеног односа према Србима и Црногорцима је постао потпун. Идит Дарам описује ужасе приликом опсаде Скадра и борби за време Балканских ратова, али се поставља и као судија када су у питању жртве. Такође, као да заборавља да Велике силе имају удела у скоро свему што се догађа на Балкану, а у тренуцима када се тога сети, то је углавном да би поткрепила своју хипотезу о њиховој жељи за уништењем Албанаца. Тако цитира албанског патриоту: „Да, савезници су се борили заједно само ради уништења наше нације. Свет мора да је био изненађен да су нације које себе називају хришћанским способне за такву похлепу, бес и варварство.“³⁶ Није изненађујуће да су се аутори меморандума о албанским захтевима из 1918. године (под називом „Права, наде и тежње Албаније“), износећи становиште да су Албанци „најзначајнији фактор међу свим балканским нацијама“, позивали управо на Мери Идит Дарам.³⁷

Балкан у ретроспективи

Њена три дела „Двадесет година Балканског заплета“, „Сарајевски злочин“ и „Порекло племена, закони и обичаји“ посебна су по томе што је за њих искористила материјал који је скупљала на својим путовањима по Балкану, али им је дала завршни печат доста времена касније, посматрајући неке догађаје у другачијем светлу.³⁸

Осим посматрања својих путовања по Балкану у ретроспективи, Идит Дарам је покушала и да у својој књизи „Сарајевски злочин“ разреши питање: „Ко је започео Велики рат?“ Она наравно, није прва поставила то питање, али није пропустила прилику да се у ту дискусију укључи у светлу Солунског процеса који су многи дочекали као непобитан доказ српске кривице за почетак рата. Посветивши се озбиљно свом лаичком истраживању, Мери Идит Дарам је вратила краљу Петру орден Светог Саве и у пропратном писму изјавила да: „њега и његов народ сматра кривим за највећи злочин у историји“.³⁹ Њена истрага о узроцима Првог светског рата се, заправо, састојала из, како је сама рекла: „чекања као мачка испред мишје рупе за доказ од самих Срба“, а уверена је да га је коначно и добила.⁴⁰

³⁶ Edith Durham, *The struggle for Scutari*, 315.

³⁷ Антић, *Нав. дело*, 413.

³⁸ О свом боравку у Србији 1902. у делу „Двадесет година Балканског заплета“ пише како је била коришћена у политичке сврхе и како јој је била приказана само страна Велике Србије, Edith Durham, *Twenty years of Balkan tangle*, 81.

³⁹ Todorova, *Nav. Delo*, 242.

⁴⁰ Hodgson, „Edith Durham, Traveler and Publicist“, 25.

Тај доказ су објављена сећања Љубе Јовановића на 1914, која она у својој књизи најпре назива небитним,⁴¹ а затим их анализира у оноликој мери у којој јој је довољно да закључи да је убиство Франца Фердинанда могло бити спречено и да управо Љуба Јовановић није ништа урадио како би спречио атентат.⁴² Своју детективску студију даље поткрепљује доказима истог интензитета: новинским чланцима у којима Љуба Јовановић износи неколико магловитих реченица о томе како никада није помагао емигранте из Црне Горе који су покушавали насилно да остваре уједињење Србије и Црне Горе;⁴³ контроверзном књигом „*Тајна превратне организације*“⁴⁴ о Солунском процесу, која је годину дана након објављивања повучена и чија веродостојност и дан данас виси о концу с обзиром на непоклапања са стенографским белешкама са суђења.⁴⁵ Мери Идит Дарам користи учешће Великих сила у Балканском питању и Великом рату прилично произвољно, не желећи да сагледа озбиљност геополитичке ситуације очекујући за узврат шире прихватање интелектуалних кругова. Када се узме у обзир колико мало извора је консултовала приликом писања ове студије,⁴⁶ неуверљиве доказе којима је поткрепљује, постаје импресивно колико је енергије заправо уложила да убеди читаоце у српску кривицу за рат.

Након ове политичко-историјске студије опет се окреће етнографском раду, па тако настаје дело „Порекло племена, закони и обичаји“. Занимљиво је како увек благо иронично нагласи чињеницу да сви балкански народи теже границама из средњег века, али онда, када покушава да реконструише историју, погрешно тврди како је краљ Вукашин био албански поглавица града Скадра, док ламентујући објашњава како је касније град потпао под српску власт.⁴⁷ Идит Дарам је сама рекла да дело није комплетно, јер је њен рад на терену прекинуо Први светски рат. За лаике ова књига је један садржајан приручник пун анегдота, али треба узети у обзир

⁴¹ M. Edith Durham, *The Sarajevo Crime*, Allen and Unwin, London 1925, 84.

⁴² Исто, 129-130.

⁴³ Исто, 34.

⁴⁴ Исто, 158.

⁴⁵ М.Ж. Живановић, *Пуковник Апис*, Прометеј, Нови Сад 2016.

⁴⁶ Ауторка није користила званичне документе који су били доступни јавности већ у првој години рата као што су *Српска плава књига* која садржи 52 дипломатска документа настала између 29. јуна и 6. августа 1914. година као ни *Аустро-Угарску црвену књигу*, *Немачку белу књигу* или *Британске плаве књиге*, што би се очекивало од истраживача који је на себе узео такав озбиљан задатак да неколико година после Великог рата докучи узрок.

⁴⁷ M. Edith Durham, „A bird tradition in the West Balkan Peninsula“, *The Blaze in the Balkans*, IB Tauris, London 2014, 154.

временску разлику, као и носталгију коју је осећала за путовањима на која више неће отићи и за друштвом које више не постоји.⁴⁸

Закључак

Мери Идит Дарам представља редак пример путописца који се толико саживео са Балканом, а затим отворено променио своју приврженост некој од сукобљених страна.⁴⁹ Пошла је на Балкан да би заборавила несрећу код куће, али од самог почетка не види или не жели да види да је Балкан више од „занимљивог ловишта пуног живописних и забавних људи, у ком може да сакупља бајке и да црта“. Њена омиљена фраза гласи да је Балкан „комична опера исписана крвљу“.⁵⁰ Дела Мери Идит Дарам су етнолошка ризница информација, али и вредан извор за истраживање имагологије Балкана. Како њен угао гледања припада викторијанском погледу на Балкан, дешава се да су њена запажања често резултат њених очекивања, предрасуда и афинитета пре него објективног истраживања. Међутим, подсећање на ова ограничења не значи порицати вредност ових дела. Напротив, све противречности и разлике, на које наилазимо када се извор подвргне критичкој анализи, указују нам често на скривена усмерења, опредељења и тежње, како о земљи о којој се пише, тако и о оној за коју се пише. Без сумње, својим делима и личношћу Мери Идит Дарам је утицала на виђење Балкана у иностранству и оставила је неизбрисив траг у сећањима људи које је задужила. Све до пред смрт 1944. примала је пакете албанске заједнице, а у писму пријатељу написала је: „Док сам 1913. делила хуманитарну помоћ у северној, а 1914. у јужној Албанији, нисам ни помишљала да ће у будућности Албанија хранити мене“.⁵¹

Библиографија:

Извори:

- M. Edith Durham, *High Albania*, E. Arnold, London, 1910.
M. Edith Durham, *Some Tribal Origins, Laws and Customs of the Balkans*, George Allen & Unwin, London 1928.
M. Edith Durham, *The burden of the Balkans*, T. Nelson&Sons, London 1905.

⁴⁸ Hodgson, „Edith Durham, Traveler and Publicist“, 26.

⁴⁹ Goldsvorti, *Nav. delo*, 201.

⁵⁰ Todorova, *Nav. delo*, 68–69.

⁵¹ Goldsvorti, *Nav. delo*, 207.

- M. Edith Durham, *The Serajevo Crime*, Allen and Unwin, London 1925.
 M. Edith Durham, *The struggle for Scutari*, E. Arnold, London.
 M. Edith Durham, *Through the Lands of the Serb*, E. Arnold, London 1904.
 M. Edith Durham, *Twenty years of Balkan tangle*, G. P. Putnam's Sons, New York 1920.
The Blaze in the Balkans, selected writings of M. Edith Durham, IB Tauris, London 2014.

Литература:

- Ч. Антић, *Неизабрана савезница: Србија и Велика Британија у Првом светском рату*, Завод за уџбенике, Београд, 2012.
 М.Ж. Живановић, *Пуковник Апис*, Прометеј, Нови Сад 2016.
Black Lambs and Grey Falcons: Women Travellers in the Balkans, Edited by John B. Allcock and Antonia Young, Bradford University Press, Bradford 1991.
 М. Bakić Hejden, *Varijacije na temu „Balkan“*, Filip Višnjić, Beograd 2006.
 V. Goldsvorti, *Izmišljanje Ruritaniје: Imperijalizam mašte*, Geopoetika, Beograd 2000.
 V. Kostić, *Britanija i Srbija: kontakti, veze i odnosi 1700-1860.*, Arhipelag, Beograd 2014.
Problems of Identities in the Balkans, Edited by Slobodan G. Markovich, Eric Beckett Weaver and Vukasin Pavlovic, Anglo-Serbian Society, Belgrade 2006.
 E. Said, *Orijentalizam*, Biblioteka XX vek, Beograd 2000.
 M. Todorova, *Imaginarni Balkan*, Biblioteka XX vek, Beograd 1999.

Andjelija Miladinović, BA

Faculty of Philosophy

University of Belgrade

THE PERCEPTION OF BALKANS IN THE WORKS OF MARY EDITH DURHAM

This paper tries to establish the image of the Balkans in the works of the famous travel writer Mary Edith Durham. Placing her work within the context of orientalism and balkanism the image of the Balkan *Other* is problematized. Edith Durham's travels through the Balkans in the early 20th century shaped her first images of the peninsula. Special concern is given to the first change in the attitude of this travel writer towards the imagined geography of the Balkans that is the change of her position from an observer to a protector of the *pet nation* – the Albanians. The second change occurs long after the author returns to Britain and in a moment when she tries to position herself as an objective researcher of the “Balkan tangle” and within the context of the first wave of revisionism of the image of the Great War. In that sense, Serbia and Serbs take the role of lead

culprits. With this Edith Durham completes the usual circle of balkanism, so common in the Anglo-American world of her time. However, her ethnographic observations, although coming from an amateur are important for later researchers as pioneering work in that field. Her point of view and observations indeed come as a result of her expectations, prejudice and affinity more than objective research that is why critical source-analysis is important because it often shows hidden orientation, tendencies and aspirations of the author as well as the research objective.

Key words: Balkan, orientalism, travelogue, image of the *Other*, First World War, Albania, Great Britain, Serbia